

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 38 Volume: 8 Issue: 38

Haziran 2015 June 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TÜRK ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİNDE MÜZİK KÜLTÜRÜMÜZ OUR MUSIC CULTURE IN TURKISH PROVERBS AND IDIOMS

Göktürk ERDOĞAN*

Öz

Toplumların en önemli sözlü kültür hazinelerinden biri de deyimler ve atasözleridir. Bu özlü sözler yüzyıllar boyu dilden dile söylenmiş, halka mal olmuş, anlam ve kavram yönü yüksek unsurlardır. Bu zengin miras sayesinde toplumların yaşam şekilleri, ahlak ve değer yargıları, düşünce yapısı, örf ve adetleri v.b birçok konuda fikir edinmek ve geçmişin izlerini sürmek mümkündür. Elbette müzik de bu unsurlardan biridir. Tıpkı deyimler ve atasözleri gibi müzik de, üretildiği toplumun kültürel kodlarını taşıyan değerlerdir. Müziğin bir sanat dalı olmanın ötesinde, onun toplumsal bir olgu olarak kültürün çeşitli değişkenleri içerisinde incelenmesi, günümüz müzik bilimi açısından önemlidir. Bu makale ile Türk kültüründe müziğe dair söylenen deyim ve atasözleri derlenerek, Türk toplum yaşamında müziğin yeri ve önemi incelenmiştir. Buradan hareketle, halkın gündelik yaşamında hangi çalgılara yer verdiği, müziği yaşamın hangi alanlarında kullandığı ve müziğin Türk kültüründeki yeri ve önemi hakkında fikir elde etmek amaçlanmış olup, Anadolu'da kullanılan ve halkın günlük yaşamına giren çalgıların da bir nevi haritası çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Müzikoloji, Halkbilimi, Atasözü, Deyim.

Abstract

One of the most important public oral cultural treasures is idioms and proverbs. These words of wisdom are public elements having been told from mouth to mouth for centuries and having high aspects of meaning and conception. It is likely to form opinions about many points regarding society like life styles, morals and value judgments, mentality, mores etc. and trace the past through this rich treasury. For sure music is also one of these elements. Music, just like idioms and proverbs are values carrying cultural codes of society in which they are produced. Beyond being an art branch, it is important for modern-day music science to examine music along with different variables of culture. In this article, the place and the importance of music in Turkish community life is examined by compiling idioms and proverbs regarding music in Turkish culture. Thus, it is aimed to form an opinion about which musical instruments are given place in the daily life of the community, the use of music in different areas of life and the importance of music in Turkish culture and the instruments that are used in Anatolia and take part in the daily life of the community are revealed in some way.

Keywords: Turkish Culture, Musicology, Folklore, Proverb, Idiom.

Giriş

Toplumlar, asırlar boyu aynı insani ihtiyaçlardan beslenmiş ve insanlığa kendi yaratılarından çeşitli bilgiler ve tecrübeler bırakmışlardır. Tarih içerisinde her millet kendi kültürünü yaratmış ve bu bilgi birikimi zamanla dünyanın ortak kültür mirası haline gelmiştir. İnsanoğlu yazıyı bulmuştur. Ancak elbette ki konuşmaya, düşünmeye, yaratmaya ve üretmeye çok daha evvel başlamıştır. Değişen ve gelişen dünya ile birlikte insanoğlu, düşüncelerini, yarattıklarını ve ürettiklerini dilden dile, nesilden nesile aktarabilmiştir. Bu durum, önemli bir sözlü kültür oluşmasına da yol açmıştır.

Bascom'a (2003) göre "kültürün bütün özellikleri çeşitli seviyelerde birbiri ile iç içe geçmiş ve birbirleriyle ilişkilidir" (s.165). Türk halk edebiyatının sözlü unsurlarından birini oluşturan deyimler ve atasözleri de buengin kültür denizinin önemli parçalarındandır. Atasözleri ve deyimler halkın, zaman içerisinde süzülerek gelen bilgi ve tecrübelerini, bizlere aktarmaları noktasında önemlidirler. "Halk edebiyatı ürünlerinde, halkın düşüncesi, inancı, dünya görüşü, acısı, mutluluğu, arzusu, ümidi hülasa tüm hasletleri yer alır" (Kaya, 2007: 21). Tam da bu noktada deyimler ve atasözlerinin önemi açığa çıkmaktadır. "Deyimler, bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, gelenek, görenek ve inançlarını, önem verdiği varlık ve kavramları, o toplumun düşünce biçimini, hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan, dilbilim açısından olduğu kadar yazın ve halkbilim açısından da önemli olan sözlerdir" (Aksan, 1987: 89). Türk Halk Edebiyatı üzerine önemli çalışmaları bulunan Ömer Asım Aksoy (1993), atasözleriyle ilgili olarak şunları belirtmektedir; "Atasözleri ulusal varlıklardır...Ulusun ortak düşünce, kalış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler" (s.3).

* Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı.

“Her toplumsal olay, birbirini belirli düzeylerde etkiler ve birbiri ile etkileşim halindedir. Kültür sahasında her ne varsa, onların hepsinin yansımalarını sözlü kültür ortamında bulmak mümkündür” (Ersoy, 2009, s.21). Toplumlar yaşama dair ne varsa atasözlerine/deyimlere ve müziklerine yansıtılmışlardır. Bu anlamda bu iki disiplin arasında etkileşim olması da kaçınılmazdır. Bizler buradan hareketle kültürümüzün bazı parçalarını birleştirebilir ve bu doğrultuda bir takım çıkarımlara varabiliriz.

“Müzik güzel sanatların bir dalı olarak kültür kavramı içinde, diğer kültürel değişkenlerle birlikte incelenebilir” (Günay, 2009: 98). Müzik araştırmaları ve araştırmacılarının, müziği incelerken salt müzikal unsurlardan değil de, müziği toplumsal kültürün bir parçası olarak ele alıp, halkın gündelik yaşamında aramaları, hem müzik bilimi, hem de halkbilimi açısından önemlidir. Bu araştırmada, atasözlerinin ve deyimlerin, tarihi birer vesika olma özelliği göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmanın da temelini oluşturan bu kavramlar Türk müzik kültürü ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Deyimler ve atasözleri bir olayı ya da durumu tasvir ederken çoğu zaman kendi anlamları dışında kullanılır, benzetme ve söz sanatları içerisinde anlam kazanırlar. Ancak çıkış noktaları düşünüldüğünde, içerisinde geçen kavramların hiçbirinin tesadüfen kullanılmadığı da bir gerçektir. Örneğin; “*Davul bile dengi dengine çalar*” atasözü kişiler arası bir statüye işaret etmektedir. Bununla birlikte bu deyimın çıkış noktasını müzikal uyum oluşturur. Davul çalgısının o coğrafyada çeşitli amaçlarla ve yerlerde çalındığı için bu atasözüne girdiğini de unutmamak gerekir. Deyim ve atasözlerinin, toplumların kendi kültürel malzemeleri içerisinde seçilmiş olmaları, bizlere o halkın hayatında hangi konularla hemhal olduğunu göstermektedir. Davul çalgısı, yaşatıldığı toplumun müzikal geleneği içerisinde mühim bir yer teşkil etmese idi bu atasözü doğar mıydı acaba? Bu doğrultuda düşünüldüğünde Türk deyimleri ve atasözlerindeki müzikolojik unsurlar, bir anlamda toplumumuzun adeta birer aynası ve iç içe geçmiş kültür katmanının bir parçasıdır.

Bu kapsamda yapılan çalışmanın amacı; Türk atasözleri ve deyimlerindeki müzik konulu sözcükleri bir bütün halinde derlemek, bu ifadelerden yola çıkarak, Türk halkının günlük yaşamında hangi çalgıları kullandığını, müziğe nerelerde yer verdiğini ve halkın müziğe ne gibi anlamlar yüklediğini incelemektir.

Araştırmanın Önemi

Müziğin bir sanat dalı olmanın ötesinde, onun toplumsal bir olay olarak kültürün çeşitli değişkenleri içerisinde incelenmesi, günümüz müzik bilimi açısından önemlidir. Türk halkının yüzyıllardır süregelen müzikal yaşantısını, atasözlerine ve deyimlere ne şekilde aktardığını tespit etmek üzere yapılan bu çalışmanın;

1. Alanında ilk kez yapılmış olması ile içerisinde müzikal unsurlar barındıran Türk deyimleri ve atasözlerini derleyerek, bu alanda yapılacak sonraki çalışmalara kaynak oluşturmak,

2. Türk toplumunun günlük yaşamında hangi çalgıları kullandığı, toplumsal yaşam içerisinde müziğe ne gibi anlamlar yüklediği ve müziği yaşamın hangi alanlarında kullandığı sorularına, disiplinler arası bir bakış açısı ile cevap aramak hususunda, önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırma Yöntemi

Nitel ve nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı bu araştırma betimsel bir çalışma olup, yöntem olarak yazılı kaynak tarama modeli kullanılmıştır. Bu yöntem ile Türk atasözleri ve deyimlerinde geçen müzik konulu ifadeler tespit edilmiş ve konu kültürel birtakım değişkenlerle birlikte ele alınarak tasnif edilmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, “SPSS 15.0 For Evaluation Version” programı ile sayısal verilere dönüştürülerek analiz edilmiştir. Bu amaçla Türk Dil Kurumu’nca hazırlanan ve internet ortamında kullanıma sunulan 2.396 atasözü, 11.209 deyimden oluşan “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” nün yanı sıra, E. Kemal Eyüboğlu’nun iki ciltlik “On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler” (1973-1975) adlı kitabı bu çalışmada temel kaynak olarak kullanılmış olup, ulaşılabilen ilgili diğer kaynaklar da taranmıştır.

Deyimlerin ve atasözlerinin kendi içerisindeki edebi ve teknik unsurları bu çalışmanın dışında tutulmuş olup, araştırma konusu müzik ve halk bilimi açısından incelenmeye çalışılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, çalışma kapsamında tespit edilen atasözleri ve deyimler, listeler halinde sunulmuş ve birlikte değerlendirilmiştir.

Atasözleri

Tablo 1.

Çalgı düğün evine yakışır	Kırkından sonra saza başlayan kıyamette çalar ¹
Çengi ölüsü çalgı ile kalkar	Kimin arabasına binerse onun türküsünü söylemek
El elin eşeğini türkü çağırarak arar	Sen bir garip çingenesin, telli zurna nene gerek
Davul görür oynar mihrap görür ağlar	Parayı veren düdüğü çalar
Davul zurnasız düğün olmaz	Kös dinleyen davula kulak vermez
Davuldan gelen zurnaya gider	Sazına bülbül konar
Davulun sesi uzaktan hoş gelir	Ya düdüğü çalmalı ya mandırada kalmalı
Düşman düşmana gazel okumaz	Zurnada peşrev olmaz ne çıkarsa bahtına
Zerdaliden kaval olmaz al zurnadan haberi	Anlayana sivrisinek saz anlamayana davul zurna az
Davul dengi dengine çalar	Saz çalmayan tel kadrini ne bilir
Davul birinin boynunda tokmak bir başkasının elinde	Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya kaçar
Herkes davul çalar ama çomağı makama uyduramaz	Arı kovarı oğulsuz olmaz düğün dernek davulsuz olmaz.
Çingene düğünü hoyrat derneği davulsuz olmaz	Aşık sazla maşuk nazla müteselli olur
Deyimler	
Ağız tamburası çalmak	Kürt çalar Çingen oynar
Alt perdeden konuşmak	Mani yakmak
Ağıt yakmak	Meşk almak
Ayıya kaval çalmak	Meşk vermek
Aynı telden çalmak	Nağme yapmak
Ayrı telden çalmak	Ney üflemek
Bas tutmak	Oturduğu ahır sekisi çağırıldığı İstanbul türküsü
Birinin borusunu çalmak	Otuz iki dişe keman çaldırmak
Borusu ötmek	Paydos borusu çalmak
Bozuk çalmak	Saz benizli
Curcuna koparmak	Pes perdeden konuşmak
Curcunaya çevirmek	Ritim tutmak
Cümbüş yapmak	Sazı sözü yerinde
Çalan kim oynayan kim	Şarkı tutturmak
Çalan oynayan belli değil	Şarkı mırıldanmak
Çalgı çağanak	Tef çalsan oynayacak
Çalmadan oynamak	Tefe koymak
Davul çalmak	Tefe koyup çalmak
Davul çalsan işitmez	Türkü tutturmak
Davul tozu ile minare gölgesi	Türkü yakmak
Davulu biz çaldık parsayı başkası topladı	Türkü söylemek
Davul düdük etmek	Usûl tutmak
Maval ² okumak	Sazı eline almak ³
Dediğim dedik çaldığım düdük	Zurnanın son deliği
Dem tutmak	Vur patlasın çal oynasın
Dem vurmak	Yol borusu çalmak
Dıral dedenin düdüğü	Yuf borusu çalmak
Dil peşrevi	Yüksek perdeden konuşmak
Düdük gibi	Yüz surat davul derisi
Dünyaya yuf borusu öttürmek	Zil takıp oynamak
Elçi peşrevi	Zil zurna sarhoş olmak
Etekleri zil çalmak	Dilli düdük

¹ Buradaki “saza başlamak” ifadesi, çalışmanın devamında değinileceği üzere, müzikli eğlencelerde bulunma anlamında kullanılan bir ifade olarak açıklanmış ve bağlama çalgısı olarak düşünülmemiştir.

² Detaylı bilgi için (bkz); İskender Pala, (2004), *İki Dirhem Bir Çekirdek*, s. 52.

³ Halk arasında, bağlama çalgısı yaygın olarak saz kelimesi ile eşdeğer kullanıldığından dolayı, çalışmada geçen “saz” ifadeleri, sınıflandırma yapılırken bağlama çalgısı olarak değerlendirilmiştir.

Fıstıki makamla	Zilsiz oynamak
Gazel tutturmak	Zurna gibi
Hariçten gazel okumak	Zurnanın zirt dediği yer
Hem kaçır hem davul çalar	Zurnacının karşısında limon yemek
Her telden çalmak	Kem âletle kemâle erilmek
Karnı zil çalmak	Goygoyculuk yapmak
Kös kös oturmak	Koyun kaval dinler gibi dinlemek
Davul zurna ile adam aramaya gider	Defin kulağını çınlatmak
Hamama gider kurna beğenmez düğüne gider zurna beğenmez	Altı kaval üstü şeşhane
Perdesiz saz, süpürgeşiz zurna	Kambersiz düğün olmaz
	Zilleri takmak
Tamburam nerede deli kız orada	Göç borusu çaldı
Kuşa kafes lazım boruya nefes	Davulda zurnaya hamamda kurnaya
Aşk olmayınca meşk olmaz	Çala çala bir havaya benzer
Alın derisi değil davul derisi	İki düğünden kalmış mehtere döndü
Velvele koparmak	Davul zurna mehterhane
Velveleye vermek	

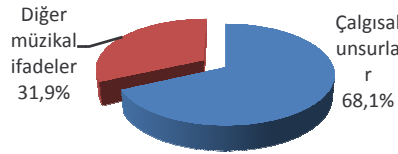
Türk Atasözleri ve deyimlerinde geçen müzikolojik unsurlar birlikte incelendiğinde 26'sı atasözü, 96'sı deyim olmak üzere toplamda 122 deyim ve atasözü derlenmiştir. Atasözleri ve deyimler genel olarak incelendiğinde ise, 3 temel başlık önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda incelenecek konular, sırasıyla şu şekilde sınıflandırılmıştır;

- Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Türk Müziği Çalgıları
- Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Müzikli Eğlence Kültürü
- Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Müzisyenlik Mesleği ve Müziğe Bakış

4.1 Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Türk Müziği Çalgıları

“Bir milletin kültürel dokusunun ortaya konmasında müzik ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Müzik türleri, dizgisel ve ritimsel özelliklerin yanında çalgılar ve onların kullanılış biçimleri de o millet hakkında önemli ipuçları barındırır” (Vural, 2013: 2). Her toplumun olduğu gibi, Türk toplumunun da kendine has bir çalgı geleneği mevcuttur. Derlenen atasözleri ve deyimlerde, çalgıların toplam ifadeler içerisinde, ne kadar bir yoğunluğu oluşturduğu ve bu çalgısal yoğunluğun hangi çalgılar olduğunu görmemiz, bizlere Türk müzik kültürünün geçmişten gelen bazı otantik kodlarını da ortaya koymak adına bir fikir sunabilecek niteliktedir.

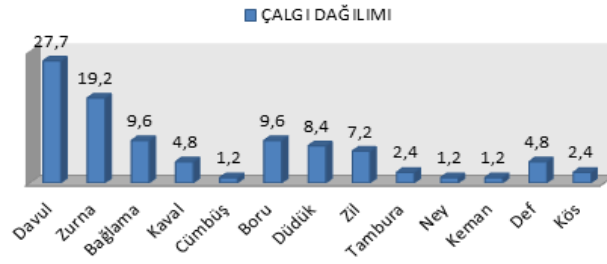
Grafik 1. Deyim ve atasözlerinin içerisindeki çalgı konulu ifadelerin, genel içerisindeki dağılımını gösteren grafik

Yukarıda tespit edilen atasözleri ve deyimler birlikte değerlendirildiğinde 122 atasözü ve deyim içerisinde, 70 tanesinin içerisinde doğrudan çalgı isimi geçmektedir.

Grafik 1'e bakıldığında, derlenen deyimler/ atasözleri içerisindeki çalgısal ifadeler, genelini %68,1 ini oluşturmaktadır. Bu oran bize müzik konulu ifadeler içerisinde çalgıların ne kadar önemli bir yer tuttuğunu ve halkın birtakım toplumsal ve kültürel olayları anlatırken bu çalgısal özelliklerden (ilerleyen bölümlerde daha detaylı değinilecektir) ne kadar çok yararlandığını göstermektedir. Söz konusu çalgıların neler olduğu ve bu çalgıların genel içerisindeki dağılım oranları aşağıdaki grafikte yüzdeler halinde yer almaktadır.

Grafik 2. Türk Müziği Çalgılarının Genel İçerisindeki Dağılım Grafiği

Toplam deyim ve atasözlerinin %68,1'inin çalgılarla ilgili olduğu düşünüldüğünde, Tablo 2, hangi çalgının, toplam çalgısal ifadeler içerisinde kaç defa geçtiğini bize göstermektedir. Bu bağlamda, toplam 13 farklı çalgı adının geçtiğini görmekteyiz. Bu çalgılar: davul, zurna, kaval, bağlama, cümbüş, tef (def), kös, düdük, tambura, keman, zil ve boru'dur. Grafiğe göre davul %27,7'lik oran ile *davul* en büyük değeri göstermektedir. *Zurna* % 19,2 ile ikinci en büyük oranı teşkil etmektedir. Bu veriler davul ve zurnanın halk tarafından çok sevildiğini, halkın toplumsal ve kültürel yaşamında önemli bir yer teşkil ettiğini göstermektedir. Buna karşılık özellikle Anadolu'da çok yaygın kullanıldığı bilinen *bağlama* çalgısı, toplam içerisinde %9,6'lık dilimi oluşturuyor ve davul ve zurna çalgılarının arkasından geliyor. Bu veri, davul ve zurna çalgılarının, bağlama çalgısına oranla daha yaygın bir kullanım alanına sahip olduğu fikrini de beraberinde getirecek önemli bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Davul ve zurna çalgılarının halk tarafından yaygın kullanım sebepleri arasında; çalgıların fiziksel yapıları itibarı ile akort gerektirmemesi, ses gürlüklerinin yüksek olması ve insanların kolay temin edebileceği doğal nesnelere yapılabilecek nitelikte olmaları gösterilebilir.

Atasözleri ve deyimlerde kanun, ud ve tanbur gibi, halk arasında ince saz olarak da bilinen çalgılara rastlanılmaması, bu çalgıların halka çok fazla inmediğini ve halk tarafından gündelik yaşamda çok yaygın olarak kullanılmadığını göstermektedir. Judest'e, (2007) göre, halk musikisi hep Anadolu'da, Rumeli'de hatta belki de imparatorluğun başka bölgelerinde yaşayan köylü halk için yaratılmış, köylü halka götürülmüştür. "Klasik musiki diye tanımlanan incesaz musikisi ise sarayların, konakların duvarları arasında yankılanmış, musikiden anlayanlardan, musiki tutkunlarından, üst sınıf insanlardan oluşan seçkinlerin zevkine seslenmiştir" (s.57). Sanat müziği çalgılarının, Osmanlı Devleti zamanında, daha ziyade saraylarda kullanılması bu duruma bir etken olarak düşünülebilir. Bu sebeple bu çalgılar belli bir zümrede sınırlı kalmış ve özellikle 19.yy dan sonra halk arasında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca çalışmada yer almayan kanun, ud, tambur çalgıları fiziksel ve müzikal olarak, davul ve zurna çalgılarına nazaran daha sistematik çalgılardır. Bu bizlere, davul ve zurna çalgılarının halkın gündelik yaşamında kullanıldığını, kanun, tanbur, ud çalgıların ise daha dar bir çevrede kullanıldığını ve halkın kullandığı çalgıların, çok sistematik ve karmaşık olmadığını sonucunu da ortaya koymaktadır.

Konuya tarihsel olarak kısaca bakıldığında ise; müzik geleneği çok eski olan Türklerde tarih boyunca çeşitli sazların kullanıldığı bilinmektedir. "Hunların devamı niteliğindeki Kök Türklerde gök ayını yapıldığı ve bu ayinde tuğ takımlarının kullanıldığı bilinmektedir" (Esin, 2004: 252). "Hunlar döneminde askeri müzik, tuğ takımları ile yapılmaktadır. Yırağ (zurna), borguy (boru), tümrük (davul), küvrük (kös) ve çeng (zil)'den kurulu ve tarihi tuğ takımı çalgı kadrosunun ilk şekli Hunlar döneminde oluşmuştur. Mehterin temelini teşkil eden "tuğ takımı" Hunlarda bayrak (sancak) ile davul, boru, zil gibi çalgılardan kuruluydu". (Erendil, 1992, s.15) Tarihsel olarak davul çalgısı, savaşlarda da kullanılmış olması sebebi ile, simgesel öneme sahip bir çalgıdır. Bir anlamda özgürlüğü simgeler. Eski Türklerin şaman ritüellerinde dini bir araç olarak da, yüzyıllar boyu kullanıldığı bilinmektedir. Görüldüğü üzere, kesin olmamakla beraber davul ve zurna çalgılarının tarihini, çok eski dönemlere dayandırmak mümkündür. Bunun yanında özellikle Anadolu'nun en ücra köylerinde bile sıklıkla kullanılan çalgılardır davul ve zurna. Bu çalgılarla ilgili olarak Kösemihal şu tespitleri yapmaktadırlar; "Türk ananeleri ile en içli dışlı olan zurna, askeri muzikamızın da baş melodik çalgısı idi. Zurna, Anadolu için olduğu gibi Asya Türkleri için de son derece eski bir çalgıdır" (Kösemihal, 1939, s.13). "Tarihin tanıdığı en eski çalgılardan biri olan, perdesi tanımsız, ses gücü yüksek, büyük boyutlarda olan vurmali çalgı. Halk müziğimizde zurnanın eşlikçisidir. Yurdumuzun bütün bölgelerinde zurnayla birlikte kullanılır" (Say, 1992: 419).

Aşağıda davul çalgısı ile ilgili deyim ve atasözleri, konuyu daha iyi görebilmek adına bir arada sunulmuştur.

- "Davul zurnasız düşün olmaz"
- "Davulun sesi uzaktan hoş gelir"
- "Davuldan gelen zurnaya gider"
- "Davul tozu ile minare gölgesi"
- "Davul çalarak adam aramaya gider"
- "Davulu biz çaldık parsayı başkası topladı"

“Davul birinin boynunda tokmak başkasının elinde”

“Davul çalsan işitmez”

“Davul düdüük etmek”

“Davul gibi olmak”

“Davul bile dengi dengine”

Sosyoloji açısından düşünüldüğünde, davul çalgısı Türkler için; ramazan aylarında bir iletişim aracı, kır düğünlerinde bir eğlence aracı, mehter takımlarında bir bağımsızlık sembolü ve seyirlik halk oyunlarında vazgeçilmez bir müzikal figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, gerek halkbilimi gerekse müzik bilimi açısından, davulun müzikal bir çalgı aleti olmanın ötesinde kültürel ve simgesel bir anlamı olduğu da şüphesizdir. “Davul, Türklerin en eski çalgılarından biri olması, Eski Türk İnancı’na bağı olarak dini bir mahiyete sahip olması, hâkimiyet sembolü oluşu, tuğ takımlarının başlıca çalgısı olması, orduda haberleşme, halk içinde duyuru aracı olması, avcılıkta kullanılması, düğünlerde, festivallerde ve törenlerde eğlenceyi, cenaze törenlerinde acıyı anlatması nedenleri ile Türk kültüründe ayrıcalıklı bir yere sahiptir ve farklı yansımaları ile kısmen de olsa bu önemini korumaktadır” (Vural, 2013:5). Burada dikkati çeken bir diğer konu da, kös çalgısının zamanla yerini davul çalgısına bıraktığıdır. Köş’ün günümüzde kullanım alanı oldukça sınırlıdır. Mehteran gösterileri dışında pek yaygın rastlanmaz bu çalgıya. Köş mehter takımlarının baş çalgılarından biri olarak yıllarca savaşlarda ve askeri gösterilerde kullanılmış heybetli bir çalgı olarak bilinir. Hem fiziksel yapısı hem ses gürlüğü olarak güçlü bir çalgı olduğu da muhakkaktır. *“Kös kös oturmak”* ifadesi, bu çalgının taşınamayacak kadar büyük olduğu için, sürekli oturan, tembel insanlar ile bu yönde bir benzerlik kurmak için söylenmiş olacağı da muhtemeldir.

Müziğin, Türk kültürü için bu denli geniş bir kullanım alanı olduğu düşünüldüğünde, Türk halkının ne kadar köklü bir müzikal yaşantısı olduğu ve müzik olgusunu, yaşamın neredeyse tüm alanında ustalıklı işlediğini görmemiz önemli bir tespit olarak değerlendirilebilir. “Türklerin askeri müzik takımı olan mehter sadece savaşlarda değil, toplumun sosyal yaşamı içinde de önemli bir görev üslenmiştir. Türklerde mehter siyasi bir gücün sembolüdür. Mehterin oyunlarda, savaşta, şenlik ve törenlerde müzik çalma yetkisi bir siyasi otoriteye işaret eder” (Güven, 1992: 58).

Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Müzikli Eğlence Kültürü

“Türk halkının yaşamına dair birçok etkinliğinde müziği kullandığı bilinmektedir. Müzikli eğlence geleneği de bunlardan biridir. Eski Türk boylarının hayatlarının en önemli kısmını eğlenceler oluşturmaktaydı” (Artun, 2013:295). “Türklerde dans, müzik ve toplu eğlenceler çok sevilirdi. En eski Türk destanlarında şölenlere büyük yer ayrılmıştı” (Anadol vd. 2007:617). Müzikli eğlence kültürü eskiden olduğu gibi bugün de Türk toplumunda hala köklü bir gelenek olarak durmakta ve yaşatılmaktadır. Müzikli eğlenceler, Anadolu’nun birçok yerinde düğünlerin, kutlamaların, hatta asker uğurlamalarının vazgeçilmez unsurlarıdır. Ancak özellikle düğünlerde ve eğlence hayatında müziğin, vazgeçilmez bir unsur olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Atasözleri ve deyimlerden, eğlence ve oyun kültürüne yönelik tespit edilen sözler şöyledir;

“Arı kovanı oğulsuz olmaz düğün dernek davulsuz olmaz”

“Davul zurnasız düğün olmaz”

“Hamama gider kurna beğenmez düğüne gider zurna beğenmez”

“Vur patlasın çal oynasın”

“Zil takıp oynamak”

“Zil zurna sarhoş olmak”

“Zilsiz oynamak”

“Zilleri takmak”

“Davul görür oynar mihrap görür ağlar”

“Çengi ölüsü çalgı ile kalkar”

“Tef çalsan oynayacak”

“Kambersiz düğün olmaz”

Yukarıda bahsi geçen deyim ve atasözleri, Türklerin müziği özellikle eğlence kültürü içerisinde ve mutlu olduğu zamanlarda çok sık kullandıklarını da göstermektedir. Davul ve zurna, aynı zamanda toplumsal birlik ve beraberliğinde önemli simgelerindedir. Halk oyunları içerisinde olmazsa olmaz çalgıların da başında gelir. Burada özellikle davul, zurna, zil ve tef çalgıları eğlence ve oyunlarda çok önemli birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalgılar arasında zilin, müzikli eğlenceler için önemli oranda yer tuttuğunu görüyoruz.

Türk toplumu için davul ve zurna, düğünlerin vazgeçilmez iki önemli müzikal unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm ahalinin katılımları ile gerçekleşen kır düğünlerinde, Davul ve zurna çalgılarının bu sıklıkla kullanılmaları, onların fiziksel yapıları ile doğrudan ilişkilendirilebilir. Daha önce de

değınildiği üzere hem davul hem de zurna çalgısı ses gürlüğü açısından, bu tür kutlama ve eğlenceler için uygundur. Bu tür müzikli eğlencelerde müzisyenlere para takılması da eski bir gelenektir. *“Davulu biz çaldık parsayı⁴ başkası topladı”* deymi buradan gelmektedir. Günümüzde de bu geleneğın devam ettiğini söylememiz mümkün.

Türk atasözleri ve deyimlerindeki bir diğer unsur da Türk eğlence kültüründe sazlı sözlü ve içkili eğlence mekânlarıdır. *“kırkından sonra saza başlamak”* deyimindeki saz ifadesi sazlı sözlü eğlence meclisinde bulunmak anlamında kullanılmaktadır. Bu deymi Pala (2004) şöyle açıklamaktadır; buradaki saz bildiğimiz bağlama yahut müzik aleti değildir. Sazlı sözlü eğlence meclisidir. Daha yakın zamana kadar gazinolara “saz” denir ve “saza gitmek” içkili eğlenceye gitmeyi ifade ederdi. “Saza niye gelmedin söze niye gelmedin?” şeklinde anılan saz eğlence meclisinin, sohbet meclisinin karşılığıdır (s.48). *“Hariçten gazel okumak”* deymi, kişiyi ilgilendirmediği halde yorum yapmak anlamında kullanılır. Bu deyimın ortaya çıkışını Belenli (1958) şöyle anlatmaktadır;

Radyonun icadından evvel, musiki dinleme ihtiyacı duyanlar, sazlı eğlence yerlerine giderlerdi. Şehrin muhtelif semtlerinde, her kaliteden avam ve kibara mahsus, içkili içkisiz muhtelif salonlar, gazinolar ve meyhaneler vardı. Fakat en çok içkili yerlerde, fasıl aralarında yapılan taksimler sırasında, kafaları dumanlı müşterilerden sesi güzel olanlar ve kendine güvenenler, aşka gelip oturdukları masadan gazel okumaya başlardı. Bunlar arasında bazen, sahnedeki sanatkârları bile gölgede bırakan istidatlar çıkar ve alkış toplardı. Fakat ne de olsa bu müdahale, çok defa ahengi bozar, oranın programını karıştırır ve neşe kaçırdı. Bunu önlemek için saz heyetinin bulunduğu Şanonun arkasındaki duvara, eski harflerle, kocaman yazılmış bir ihtar levhası asılı dururdu: hariçten gazel okumak memnudur (yasaktır). Üstiine elzem olmayan işe burnunu sokan insanlara söylenen bu ihtar o devirlerin yadigârıdır (s.22).

Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Müzisyenlik Mesleği ve Müziğe Bakış

Yukarıda müziğın Türk toplumsal yaşamında yerine ve önemine kısaca değinilmeye çalışılmıştır. Ancak göz ardı edilmemesi gereken bazı durumları da belirtmekte fayda var. Bu anlamda karşımıza *“Kızı bıraksan ya davulcuya ya zurnacıya kaçır”* atasözü çıkmaktadır. Bu sözden hareketle, toplumun eskiden müzisyenliğe bakış açısını değerlendirmek ve yorumlamak mümkündür. Eskiden müzisyenliğın bir meslek dalı olarak, halk arasında makbul görülmediği ve müzisyenliğın çok da saygın bir yeri olmadığı sonucuna varılmaktadır. Burada bahsi geçen algı müziğın önemsiz veya basit bir meslek olduğu algısı değildir. Özellikle yaz aylarında yoğunluk kazanan düğün etkinlikleri, hayatını müzisyenlikle idame ettiren kimselerin yılın belli dönemlerinde para kazandıkları gerçeğini ortaya koymaktadır. Ayrıca meslekleri gereği sazlı sözlü ortamlarda bulunmaları, onların toplum nazarında hayatı umursamamaları ve geleceğe dönük birtakım kaygılar taşımadığı algısını oluşturduğu da düşünülebilir. Burada dönemin sosyal, ekonomik ve bilimsel vaziyetini de unutmamak gerekir. Türkiye’de özellikle Cumhuriyet Dönemi ile birlikte yaşanan devrimler ve batılılaşma abalaları, müziği ve müzik eğitimini de zamanla kurumsallaştırmıştır. Müzik zaman içerisinde sanatsal ve mesleki bir boyut kazanmıştır.

Müzisyenlik mesleği ile ilgili önemli bir diğer bakış açısı da şu atasözünde mevcuttur; *“davulun sesi uzaktan hoş gelir”*. Bu atasözü her işın dışarıdan görüldüğu gibi kolay olmadığını, kendi içerisinde beceri ve ustalık isteyen zorlukları olduğunu bildiren bir cümledir. Bu ifadeyi anlatmak için atalarımızın neden müzikal bir ifade seçtikleri ve neden davul algısını seçtikleri üzerinde durulması gereken önemli hususlardır. Yukarda da bahsi geçtiği üzere davul Anadolu’da yaygın kullanılan ritmik bir çalgıdır. Davul algısının ilk bakışta basit bir çalgı olarak görüldüğu, onu eline alan herkesin kolaylıkla çalabileceği düşünülerek söylenmiş olabilir. Ancak Anadolu’da ustalikle icra edilen ve kendine ait bir alım tavrı olan bu çalgının aslında ne kadar zor bir çalgı olduğu ve alımının da ayrı bir maharet istediği de düşünülmesi gerekir. Müzisyenliğın ayrı bir beceri olduğunu ve ehli olmayanların bu işi yapamayacağını belirtmek üzere söylenmiş bir sözdür. Türk toplumunun, müziği her ne kadar sazlı sözlü meclislerde kullanmış ve yukarıda sebepleri açıklandığı üzere, bir meslek olarak düşünmemiş olsa da, müziğın ve müzisyenliğın ciddiyetini ustalikle kavramış, onun bir beceri ile yapıldığını bilmiş ve bunu atasözü olarak bizlere aktarmıştır. Bu doğrultuda karşımıza çıkan diğer bir ifade ise *“hamama gider kurna beğenmez düğüne gider zurna beğenmez”* cümlesidir. Bu atasözü de, halkın müzikal olarak estetik bir algıya sahip olduğu fikrini güçlendirmektedir. Zurna algısı günümüzde de geleneksel olarak icra edilen, özellikle düğünlerde ve seyirlik halk oyunlarında davul ile birlikte kullanılan bir çalgıdır. Bunca yıl bu çalgı ile yetişmiş bir kültürün, incelikli bir müzik kulağına sahip olması da elbette muhtemeldir.

Müzisyenlik toplumun çeşitli katmanlarında uzun yıllar (ve günümüzde) bir meslek olarak yapılmakta, durum sadece gelişen bilimsel ve teknolojik ilerlemelere paralel olarak şekil ve boyut değiştirmektedir. *“goygoyculuk yapmak”* deyiminde sözü edilen goygoycu; Eskiden İstanbul’un çeşitli semtlerinde dolaşarak müzik yapan âma kimselerin bir mesleği olarak bilinir. “Eskiden muharrem ayının ilk

⁴ Parsa: Bir izleyici topluluğu önünde yapılan gösteriden sonra toplanan para. (Türk Dil Kurumu).

günlerinde gruplar halinde dolaşarak dilenenler için kullanılan bir tabir...Eski İstanbul hayatında, Şehzadebaşı'nda Tabhâne (Tavhâne) denilen vakıf binada oturan ve çoğunluğu Anadolu'dan gelmiş kör, topal ve sakatlardan meydana gelen topluluk, muharrem ayının girmesiyle birlikte önlere gözleri gören bir rehber olarak şehir sokaklarına dağılırlardı... Goygoycular sokak sokak dolaşırken Hz. Peygamberin torunları Hasan ve Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmeleri hadisesini konu alan mersiye, kaside ve ilâhiler okurlar ve okudukları eserlerin her mısrasının veya her kıtasının sonunda topluca "hey kaygulu cânım" sözünü nakarat halinde tekrar ederlerdi. Zamanla "yâ hoy goy goy cânım" şeklini alan ve hususi bir âhenkle terennüm edilen bu ifade sebebiyle halkın bu kişilere "goygoycu" adını verdiği söylenmektedir" (Özcan, 1996:121-122). Türk toplumunun hoş görüşü, yardımseverliği ve müziğe kayıtsız kalmaması gerçeği, bir zamanlar bu türden bir mesleğin yahut geçim kaynağının da oluşmasına sebep olduğu düşünülebilir.

Türkler, müziği bir eğlence aracı olarak kullanmanın yanı sıra hayatı da müziğin kendi içerisindeki ritme, melodiye ve kurallara benzetmek istemiştir. Atasözleri ve deyimler bir anlamda geçmiş dönemlerin müzik algısı ve anlamını kavramamıza da yardım edecek önemli ipuçlarıdır. "*Davul bile dengi dengine çalar*" sözü, hayatın içerisinde de, tıpkı müzikte olduğu gibi bir uyum ve ritim olduğunu anlatan ustaca düşünülmüş ve söylenmiş bir ifadedir. Toplumsal statülerin önemine ve yaşam içerisinde, bireylerin ahenk ve uyum içerisinde olmaları gerektiği, müzikal unsurlar yararlanılarak anlatılmak istenmiştir. Çünkü Türk milleti müziği yalnızca bir sanat yahut eğlence aracı olarak değil hayatın ta kendisi ve özünü oluşturan temel etkenlerin başında görmüştür.

Anadolu insanı, müziği, gelenekleri ve yaşantıları içerisinde ustaca işlemiş ve acılarına konu etmiştir. Kaldı ki müzik üzerine söylenmiş bunca deyim ve atasözünün beyhude söylenmiş olmadığı da bir hakikattir. "*türkü yakmak*", "*ağıt yakmak*" deyimleri buradan gelmektedir. Şarkı söylenir, fakat ağıt, türkü söylenmez. Türkü ve ağıt "*yakılır*". Yakmak kelimesi bestelemek anlamında kullanılmıştır. Fakat buradaki anlamı, derine işlemek iz bırakmak olarak düşünülebilir. Tıpkı "kına yakmak" deyiminde olduğu gibi, kına sürmek denmez, kına yakmak denir. Çünkü bir hikâyesi vardır, iz bırakır ve derine işler. Türkü ve ağıt yakmak ifadelerini de bu şekilde düşünmemiz mümkündür. Türkülerde konu vardır, içten gelerek yakılır ve derine işler. Anadolu insanı müziği o kadar içinde hissetmiş ve yaşamıştır ki şarkı söylememiş ya da sanatsal kaygılar düşünerek beste yapmamıştır. Türkü, ağıt yakmıştır. Yaşamış, hissetmiş ve onu melodilere dökmüştür. İşte bu yüzdendir ki türkü yakmış, ağıt yakmıştır. Toplumsal olaylara karşı acılarını ve düşüncelerini müzikle, türkülerle dile getirmiştir. Müziği hayatın doğallığı içinde kendi iç dinamiklerini kullanarak yaşamış ve hayatına yansıtmıştır. Örneğin "*etekleri zil çalmak*" ifadesi sevinç belirten bir ifadedir. Mutlu anlar, zil çalgısı ile ilişkilendirerek deyim haline gelmiş olması, Türk toplumunun hayatında müziğin, her daim var olduğunu gösteren bir başka unsur olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Atasözleri ve deyimler, sözlü olarak nesilden nesile aktarılan kültürel unsurlardır. Tıpkı müzikler gibi... Müziği ve müziğin unsurlarını, toplumu oluşturan farklı değişkenler içerisinde incelemek, müzik bilimi açısından önemli bir husustur. Söz konusu bu iki olgu, disiplinler arası bir yaklaşım sayesinde, hem anlamsal hem de işlevsel yönden, toplumların kültürlerine dair, önemli ipuçları sunabilmektedir. Bu doğrultuda yapılmış olan ve toplamda 122 ifadenin derlendiği söz konusu çalışma bir bütün olarak değerlendirildiğinde, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

Türk toplumsal yaşamında müzik olgusu, sanatsal bir araç olmanın ötesinde hayatın doğal akışı içerisinde kendine yer bulmuştur. Türk toplumu, hayata dair birçok meseleyi müzikal unsurlardan yararlanarak ustaca anlatmayı başarmış ve müzikteki ahengi, incelikli sanatı, yaşamın farklı alanlarına aktarabilmiştir. Türk toplumu için müzik, hayatın her yerindedir. Türk kültüründe toplumun aksayan yanları, müzikal figürlerle ustaca işlenerek ve müziğin iç dinamikleri kullanılarak atasözleri ve deyimlerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Anadolu insanı en mutlu olduğu ya da en hisli olduğu zamanlarda müzikle iç içe yaşamıştır. Bu durum zamanla edebi yönden hatırı sayılır bir sözlü kültür oluşmasını da sağlamıştır. Türk atasözleri ve deyimlerinde müzikal unsurların bu denli yoğun kullanılması, Türk toplumunun zengin ve köklü bir müzik kültürüne sahip olduğunun da en büyük göstergelerinden birisidir.

Çalışmanın çalgısal unsurları düşünüldüğünde ise, Türk müzik kültürü içerisinde önemli bir çalgısal geleneğin var olduğu söylenebilir. Bu anlamda ön plana çıkan davul ve zurna çalgılarının, kültürel ve toplumsal yaşamın devamlılığı ve sürdürülebilirliği hususunda, çok önemli kültürel kodlar taşıdığı, diğer çalgılara nazaran, müzikal olarak birlikte icra edildiği, gerek askeri gelenek içerisinde, gerekse müzikli eğlencelerde bu çalgıların, Türk toplumu için vazgeçilmez araçlar olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Türklerin müzikli eğlence kültüründe bu iki çalgı, -atasözlerine ve deyimlere de yansıdığı üzere- olmazsa olmaz araçlardır. Kültürün taşıyıcı bir kanalı olarak davul zurna çalgıları ve bu ikili etrafında bütünleşen çeşitli ritüeller, kadim Türk toplumunun somut olmayan kültürel mirası içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda adeta birer kültür taşıyıcısı olan davul zurna çalgıları, insanları belirli dönemlerde bir araya getirerek, (ortak kültürü ve coğrafyayı paylaşan Anadolu insanı için) toplumsal bir

hafızayı da inşa etmektedir. Bu sonuçlar, özellikle davul zurna çalgılarının, Türk Halk kültüründe ne denli özel bir yeri olduğu gerçeğini de ortaya koymaktadır.

Davul ve zurna, Türk toplumu ve kültürü içerisinde, ramazan aylarında bir iletişim aracı, kır düğünlerinde bir eğlence aracı, milli birlik ve beraberlik gibi duyguların yoğun hissedildiği asker uğurlamalarında bir eğlence aracı, seyirlik halk oyunlarında ise vazgeçilmez bir müzikal figür olarak kullanılmış olması, Türk toplumunun müzik kültüründe, neden bu iki çalgının ilk sıralarda geldiğinin de önemli birer kanıtıdır.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer, A., (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara: İnkılap Yayınları.
- ANADOL, C. Abbasova F. ve Abbaslı N., (2007). *Türk Kültürü ve Medeniyeti*, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- ARTUN, Erman. (2013). *Türk Halkbilimi*, Adana: Karahan Yayınları.
- BASCOM, William, Russel. (2003) "Halk Bilimi ve Antropoloji", (Çev. Doç. Dr. Metin Ekici) , *Milli Folklor Dergisi*, S. 58, s. 162-170
- BELENLİ, Mahmut. (1958). *Bazı Tabirlerimizin Tarihi ve Hikâyesi*. İstanbul
- EMEL, Esin. (2004). *Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- ERENDİL, Muzaffer. (1992). *Dünden Bugüne Mehter*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- ERSOY, Ruhi. (2009). *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- EYÜBOĞLU, Eyüp Kemal. *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Cilt I. İstanbul, 1973.
- *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Cilt II. İstanbul, 1975.
- GÜNAY, Edip. (2009). *Müzik Sosyolojisi*, Ankara: Bağlam Yayınları.
- GÜVEN, Özbay. (1992). *Türklerde Spor Kültürü*, 2. baskı, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- KAYA, Doğan. (2007). *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Sivas: Akçağ Yayınları.
- KÖSEMİHAL, Mahmut. R., (1939). *Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri*, İstanbul: Numune Matbaası.
- PALA, İskender. (2004). *İki Dirhem Bir Çekirdek*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- POPESCU, E., Judetz. (2007). *Türk Musikisi Kültürünün Anlamları*, (Çev. Bülent Aksoy), Pan Yayınları, İstanbul.
- SAY, Ahmet. (1992). *Müzik Ansiklopedisi*, (II. Cilt, s. 419) Ankara.
- ÖZCAN, Nuri. (1996). "Goygoycular", (C.14 s.121-122), Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Ansiklopedisi.

İnternet Kaynakları

Parsa; Türk Dil Kurumu. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5360e7738744c0.53970812 [30.10.2014 tarihinde erişildi]

VURAL, Feyzan. G. (2013) "Orta Asya Türk Dünyasında 'Davul'un Önemi ve Simgesel Anlamı", *Turan Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S.20, s. 2-5. http://www.turansam.org/TURAN-SAM_20.pdf [03.27.2014 tarihinde erişildi]